

Ziua Culturii Naționale*

Acad. Mircea Dumitru

Vicepreședinte al Academiei Române

Distinși colegi,
Domnilor academicieni,
Dragi invitați,
Doamnelor și domnilor,

Circulă de ceva vreme pe Internet două pilde care au în centru cultura și educația. Iată-le! Drept răspuns la presiunile de a reduce drastic cheltuielile bugetare în domeniul culturii din cauza austerității economiei de criză, Primul Ministru ar fi replicat: „Dar dacă distrugem cultura, atunci care ar mai fi rostul economiei noastre (și chiar al nostru)?” Și a doua: hărțuit de presiunile de a reduce cât se poate de mult fondurile și cheltuielile pentru cultură sau învățământ, pentru că ar fi foarte mari, din nou, Primul Ministru răspunde: „Dacă vi se pare că ne costă mult prea mult cultura și educația, ați încercat vreodată să vedeți cât ne va costa incultura și lipsa educației?”

Cred și sper că România nu se va afla într-o astfel de situație; și îmi doresc ca Prim Ministrul României să susțină o astfel de poziție.

Astăzi, fiind Ziua Culturii Naționale, care coincide, deloc întâmplător, cu ziua în care s-a născut Mihai Eminescu, „omul deplin al culturii românești”, cum l-a numit Constantin Noica, este cât se poate de legitim să reflectăm, fie și sumar, asupra rosturilor culturii în general în viața societății noastre. În anii anteriori, am vorbit despre Eminescu, despre rolul său cultural, literar, poetic, decisiv pentru cultura noastră

modernă, despre eforturile sale notabile de a fixa terminologia filosofică (în traducerea fragmentelor *Criticii rațiunii pure* a lui Kant).

Punctul meu de pornire, de data aceasta, este una dintre cele mai bine articulate și originale poziții formulate de un autor canonic al ultimei jumătăți de secol în domeniul antropologiei culturale. Clifford Geertz, ale cărui studii și contribuții la înțelegerea culturii sunt fundamentale, explorează, în *The Interpretation of Cultures*,¹ modul în care cultura modelează comportamentul, mintea și producerea sau creația de sensuri și conținuturi simbolice specifice culturilor omenești.

Clifford Geertz a revoluționat antropologia culturală, subliniind importanța înțelegerii culturii ca un sistem de simboluri și semnificații. Conceptul său de *thick description* (descriere densă) rămâne un termen-cheie în cercetarea antropologică, promovând o abordare interpretativă care valorizează bogăția și complexitatea culturilor umane. Pentru a înțelege o cultură, trebuie să trecem dincolo de observațiile de suprafață și să explorăm semnificațiile simbolice profunde din spatele practicilor sociale.

În eseuul său fundamental *The Impact of the Concept of Culture on the Concept of Man*,² antropologul susține că înțelegerea modernă a umanității s-a schimbat fundamental datorită modului în care înțelegem cultura. El prezintă o critică a determinismului biologic și subliniază că natura umană nu poate fi înțeleasă în afara culturii.

*Alocuțiune susținută la Sesiunea „Ziua Culturii Naționale”
(15 ianuarie 2025, Aula Academiei Române)

Geertz consideră cultura drept trăsătură definitorie a umanității, modelând nu numai ceea ce facem, ci și cine suntem la cel mai fundamental nivel.

Cultura este trăsătură definitorie a naturii umane. Geertz contestă ideea că biologia sau instinctul determină, în primul rând și în mod fundamental, comportamentul uman. El susține că oamenii sunt unici, deoarece trăiesc într-o lume mediată simbolic creată de cultură. Natura umană nu este preprogramată: spre deosebire de alte animale, oamenii nu se nasc cu un set de instincte fixe. În schimb, comportamentul nostru este modelat de sistemele culturale – simboluri, valori și semnificații comune.

Cultura umple golurile. Biologia umană oferă doar cadrul de bază pentru supraviețuire, iar cultura este cea care umple golurile, oferind oamenilor capacitatea de a funcționa și de a prospera. Omul este un animal incomplet care se completează prin cultură. Comportamentul uman este ghidat de simboluri – limbaj, ritualuri și semnificații comune. Aceste simboluri constituie fundamentul culturii, modelând modul în care oamenii percep lumea, o interpretează și interacționează cu ea.

Cultura este o „rețea de semnificații” creată de oameni prin simboluri comune. Aceste simboluri (cum ar fi ritualurile, limbajul sau tradițiile) oferă un cadru pentru interpretarea lumii. Cultura nu este doar un set de comportamente, ci un sistem de semnificații care ghidează acțiunile umane. Una dintre cele mai influente idei ale lui Geertz este conceptul de „descriere densă”, împrumutat de la filosoful englez Gilbert Ryle. În analiza culturală, Geertz pledează pentru o descriere densă pentru a înțelege straturile subtile și complexe de semnificație încorporate în practicile sociale. El vede cultura ca pe un text care poate fi „citit” și interpretat, la fel ca o operă literară. Sugerează că practicile, ritualurile și simbolurile culturale sunt narațiuni pe care oamenii și le spun despre cine sunt și cum se raportează la lume. (De aici derivă și rolul capital al istoriei și literaturii în viațile noastre și preferința oamenilor pentru acestea, mai degrabă decât pentru filosofie, de pildă.) În loc să

caute legi universale ale comportamentului uman, Geertz pledează pentru o abordare interpretativă care pune accentul pe înțelegerea culturilor specifice în termenii lor proprii. De aceea, el contestă abordarea științifică pur cantitativă a antropologiei, care încearcă să descopere legi universale ale comportamentului uman. În schimb, el vede antropologia ca pe o disciplină interpretativă care urmărește să înțeleagă particularitățile fiecărei culturi. Geertz se bazează pe hermeneutică (teoria interpretării) pentru a susține că înțelegerea culturilor necesită interpretarea simbolurilor, ritualurilor și practicilor lor în context.

Oamenii nu acționează exclusiv pe baza instinctului. În schimb, acțiunile noastre sunt învățate cultural și influențate de semnificațiile comune încorporate în societățile noastre. De aceea, antropologul respinge determinismul biologic, adică acea convingere potrivit căreia comportamentul uman este controlat în primul rând de factori genetici sau evolutivi. El susține că această perspectivă este inadecvată pentru înțelegerea vieții umane. Dimpotrivă, cultura modelează biologia. Deși oamenii sunt ființe biologice, cultura este cea care determină modul în care avem experiențe și ne exprimăm nevoile biologice. De exemplu, mâncatul este o necesitate biologică, dar ce, când și cum mâncăm oamenii este determinat cultural. Nu există o natură umană independentă de cultură.

Geertz subliniază plasticitatea naturii umane – capacitatea oamenilor de a se adapta la o gamă largă de medii culturale. Această flexibilitate este cea care permite oamenilor să creeze societăți complexe cu obiceiuri, limbi și valori diverse. Oamenii sunt incompleți fără cultură. Spre deosebire de animalele care se bazează pe instincte, oamenii au nevoie de cultură pentru a-și completa dezvoltarea. Cultura oferă regulile, normele și semnificațiile care permit indivizilor să funcționeze în societate.

În concluzie, ceea ce se desprinde ca o temă mai generală din concepția lui Geertz este această idee: cultura nu este doar un aspect al vieții

umane, ci o caracteristică definitorie a acesteia. Oamenii sunt creaturi incomplete care se bazează pe cultură pentru a supraviețui și a se dezvolta. Eseul lui Geertz contestă determinismul biologic și subliniază importanța înțelegerii culturii ca un sistem de simboluri și semnificații comune. Prin aceasta, el a pus bazele antropologiei culturale moderne și ale abordării interpretative a studiului comportamentului uman.

În centrul sistemului cultural al studierii și interpretării moravurilor și comportamentului uman se plasează, fără îndoială, literatura și istoria. De aceea, este util să reflectăm asupra completării considerațiilor teoretice ale lui Clifford Geertz cu câteva note privitoare la legătura dintre literatură și specificitatea sau identitatea (culturală) națională.

Astfel, în Academia Română și contemporan cu noi, academicianul Mircea Martin a produs un corpus substanțial de studii și eseuri care examinează această tematică. Mircea Martin susține că demersul specific criticii literare nu este doar un act de interpretare a textelor, ci o formă de participare la viața culturală și socială. El analizează modul în care criticul literar își asumă responsabilitatea de a defini valori estetice și de a media relația dintre scriitori și public. Autorul deplânge tendințele de subiectivizare excesivă a criticii și afirmă că rolul criticului ar trebui să fie reconcilierea între tradiție și modernitate. Critica literară trebuie să rămână un act de echilibru între raționalitate și empatie, între estetic și etic.

Mircea Martin explorează conceptul de identitate culturală, arătând că aceasta este un proces dinamic și în continuă schimbare, influențat de factorii istorici, politici și sociali. Autorul subliniază că identitatea românească este marcată de dorința de sincronizare cu valorile occidentale, dar și de un complex de inferioritate față de cultura globală. Identitatea culturală trebuie înțeleasă nu ca un set fix de trăsături, ci ca un dialog constant între tradiție și modernitate, între național și universal.

Acum, în siajul concepției profunde și originale a lui Geertz, permiteți-mi ca în încheierea considerațiilor mele să conectez ideile mai generale ale antropologiei sale interpretative

cu semnificația practicilor culturale care definesc activitatea Academiei Române și în mod special cu dimensiunea simbolică a rememorării operei acelora pe care îi omagiem azi.

În propria mea interpretare, *descrierea densă* prezintă o ambiguitate sistematică. Ea, descrierea, comportă cel puțin două sensuri: (1) descrierea densă a practicilor culturale *per se* pe care o realizează antropologul sau etnograful; dar și (2) descrierea densă, care revine drept sarcină instituțiilor de cultură, cercetare științifică sau de educație – așa cum este și Academia noastră – a semnificațiilor, importanței și impactului *operelor creatorilor* care configurează profilul stilistic cultural al unei societăți, națiuni sau epoci de creație culturală.

Astfel, anul acesta, Academia Română anunță omagierea nu numai a lui Mihai Eminescu, de la a cărui naștere se împlinesc 175 de ani. Și aceasta nu reprezintă o diminuare a recunoașterii valorii operei sale sau un fel de afront. Dimpotrivă, Academia solicită Guvernului și Parlamentului luarea unor decizii de politică culturală de declarare a anului 2025 drept Anul (cultural) Eminescu, alături de colegii noștri din Republica Moldova, unde deja anul 2025 a fost declarat „Anul Eminescu”. Dar, trebuie să înțelegem că o cultură densă nu poate să rezide doar într-un singur creator, oricât de important ar fi acela, chiar genial – așa cum a fost creatorul limbii române poetice contemporane.

Tocmai de aceea, Academia prezintă în 2025 Identitatea românească și dimensiunile europene ale acestei identități politice, culturale și religioase așa cum se reflectă multiplu în opera a douăsprezece personalități creatoare, alături de Mihai Eminescu: Marin Constantin, Gheorghe Dima, Ion Barbu/Dan Barbilian, Lucian Blaga, Tudor Arghezi, George Călinescu, Grigore Vieru, Titu Maiorescu, Șt. O. Iosif, Ioan Slavici și Regina Maria a României.

Avem obligația de a-i prezenta și interpreta pe fiecare dintre aceștia. Evident, nu voi putea face așa ceva în acest eseu. Dar, pornind de la considerațiile prezentate și de la această listă a marilor creatori de la a căror naștere sau moarte

a trecut un anumit număr de ani pe care-i socotim semnificativi-simbolic, și având în vedere și propriile mele gusturi și – de ce să nu recunosc – bias-uri cognitive, mă opresc la un creator care este ctitor-fondator al culturii noastre moderne pe dimensiune raționalist-critică – Titu Maiorescu și Junimismul – și la o operă fundațională a începutului de secol al XX-lea și, bineînțeles, și la autorul ei – *Istoria civilizației române moderne* de Eugen Lovinescu.

Opera lui Titu Maiorescu este fundamentală pentru dezvoltarea culturii și literaturii române moderne, având o semnificație majoră în domenii precum critica literară, filosofia și politica. El a fost mentorul mișcării „Junimea” și un promotor al direcției moderne în cultura română, punând bazele unei estetici riguroase și unui spirit critic bazat pe valori autentice.

Ce trebuie să reținem în privința semnificației generale a operei lui Titu Maiorescu:

1. A fost unul dintre principalii fondatori ai criticii literare moderne în România. Maiorescu a fost primul critic literar român care a impus criterii estetice obiective pentru evaluarea creațiilor literare. El a susținut că opera artistică trebuie apreciată după valoarea sa estetică, nu după ideologii politice, morale sau sociale.

2. Este creatorul teoriei „Formelor fără fond”. Una dintre cele mai importante contribuții ale lui Maiorescu este conceptul de forme fără fond, prin care el critică adoptarea superficială a modelelor occidentale în România. El susținea că modernizarea trebuie să pornească de la realitățile culturale și sociale ale țării, nu prin imitarea formală a Occidentului fără a crea un „fond” autentic.

3. A insistat asupra dezvoltării literaturii române. Maiorescu a fost un susținător al marilor scriitori români, precum Mihai Eminescu, Ion Creangă, Ion Luca Caragiale și Ioan Slavici. El a contribuit la afirmarea lor, considerând că acești autori au valoare artistică autentică și reprezintă fundamentul literaturii române moderne.

4. A adus valoroase contribuții filosofice și educaționale. Maiorescu a fost un filosof de

inspirație herbartiană și kantiană, preocupat de adevăr, moralitate și educație. El a pledat pentru o reformă educațională, susținând că școala trebuie să formeze oameni capabili să gândească critic și să contribuie la dezvoltarea societății.

5. A avut un rol politic și social decisiv. În plan politic, Maiorescu a fost un promotor al conservatorismului moderat și a pledat pentru reforme graduale, care să țină cont de realitățile românești. El a fost ministru și prim-ministru, influențând dezvoltarea instituțiilor statului modern român.

6. Contribuțiile sale literare majore sunt de două tipuri: critice (prin *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867, Direcția nouă în poezia și proza română*); și filosofice: este autorul *Logicii* – un manual de logică pentru elevi, care a fost folosit decenii întregi în școlile românești.

În rezumat, impactul operei lui Titu Maiorescu este masiv și durabil: a pus bazele criticii literare românești moderne; a contribuit la promovarea marilor clasici români; a impus standarde estetice riguroase pentru literatura română; a introdus ideea că progresul trebuie să fie bazat pe realitățile locale, nu pe imitație. Opera lui Titu Maiorescu rămâne un reper fundamental în cultura română, fiind esențială pentru dezvoltarea spiritului critic și pentru afirmarea valorilor autentice în literatură și societate.

Celălalt reper valoric la care mă raportează este *Istoria civilizației române moderne* de Eugen Lovinescu, o lucrare fundamentală a culturii române și un reper nu doar intelectual, ci și ideologic. Publicată în 1924 (vol. 1, 1925 vol. 2), *Istoria* dezvoltă o teorie și o analiză ale fenomenului de sincronizare cu valorile culturale și modelele instituționale occidentale. Mai mult, în mod implicit, ea creează un cadru pentru o analiză comparativă și critică a influențelor și schimbărilor aduse de contactul cu civilizația occidentală – reacții, contrareacții, delimitări, sinteze, alternative și clivaje – oferind astfel posibilitatea dezvoltării unei perspective cuprinzătoare asupra evoluției culturale a

proiectului național-statal-cultural român în secolele al XIX-lea și al XX-lea. Altfel spus, lucrarea oferă cadrul organizării, în jurul tezelor sale, a parametrilor întregii dezbateri naționale cu privire la proiectul și fenomenul național românesc, o dezbateri la care au contribuit major gânditori, precum C. D. Gherea, T. Maiorescu, C. Stere, S. Zeletin, M. Manoiilescu, V. Madgearu, D. Gusti, L. Pătrășcanu etc.

La centenarul publicării acestei lucrări și în recunoașterea importanței temei și a ideilor avansate de Eugen Lovinescu, Academia Română și BNR, în parteneriat cu o parte dintre cele mai importante și relevante instituții culturale, academice și educaționale naționale au lansat un dialog-dezbateri la nivel național privind proiectul național-statal-cultural român în secolul al XXI-lea.

Istoria civilizației române moderne de Eugen Lovinescu este o lucrare fundamentală pentru înțelegerea procesului de modernizare a societății românești. Publicată între 1924 și 1925, această operă prezintă teoria sincronismului și explică modul în care civilizația românească s-a aliniat, treptat, la valorile și standardele culturale occidentale. Această lucrare are o semnificație deosebită în cultura română, deoarece oferă o viziune modernă și progresistă asupra evoluției societății românești și combate teoriile conservatoare susținute anterior de critici precum Titu Maiorescu. Lovinescu pledează pentru acceptarea influențelor externe și adaptarea lor la realitățile românești, considerând că progresul unei societăți este posibil doar prin sincronizarea cu civilizațiile avansate din Occident.

Iată doar câteva teme și considerații cu privire la semnificația și importanța lucrării *Istoria civilizației române moderne*.

1. Teoria sincronismului. Lovinescu introduce conceptul de sincronism, care afirmă că dezvoltarea unei civilizații moderne este posibilă doar prin alinierea (sincronizarea) la valorile culturale și sociale ale Occidentului.

2. Combaterea „formelor fără fond”. Lovinescu polemizează cu teoria lui Titu Maiorescu despre „forme fără fond”. Spre deosebire de

Maiorescu, care considera că adoptarea formelor occidentale este lipsită de un „fond” autohton adecvat, Lovinescu susține că formele moderne vor genera, în timp, și fondul necesar.

3. Rolul influențelor externe în cultură și literatură. Lovinescu consideră că literatura română trebuie să se sincronizeze cu tendințele literare europene. El susține că progresul literar nu poate avea loc în izolare, ci doar prin acceptarea influențelor externe și prin adaptarea lor la specificul național.

4. Modernizarea prin urbanizare și industrializare. În lucrarea sa, Lovinescu subliniază faptul că modernizarea societății românești este legată de procesul de urbanizare, industrializare și democratizare. El vede dezvoltarea orașelor și apariția unei clase de mijloc ca fiind esențiale pentru sincronizarea României cu Occidentul. Orașele devin simboluri ale modernității, în timp ce lumea rurală este asociată cu stagnarea. Lovinescu consideră că literatura română trebuie să reflecte aceste schimbări, distanțându-se de tematica rurală tradițională.

5. Impactul asupra literaturii române. Lovinescu susține că literatura modernă trebuie să se îndepărteze de tradiționalismul rural promovat de scriitori precum Mihail Sadoveanu sau Liviu Rebreanu și să adopte teme și forme noi, inspirate din literatura occidentală. Tocmai de aceea, Lovinescu a sprijinit scriitori moderni precum Camil Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Ion Barbu și Tudor Arghezi. A promovat apariția romanului psihologic și realist, în ton cu tendințele literare din Europa.

Istoria civilizației române moderne este o operă esențială pentru înțelegerea procesului de modernizare a societății românești. Prin teoria sincronismului, Lovinescu a oferit o perspectivă progresistă asupra culturii și literaturii române, subliniind necesitatea adaptării la valorile și tendințele europene. Această lucrare a avut un impact profund asupra culturii românești și a contribuit la afirmarea literaturii moderne românești.

Luând ca reper tezele și ideile avansate de E. Lovinescu, precum și de întreaga pleiadă de

gânditori români care s-au aplecat din unghiuri complementare sau opuse asupra fenomenelor discutate și teoretizate de acesta în influența sa lucrare, Academia Română și partenerii săi instituționali au inițiat și au organizat, începând de acum un an, și urmează să organizeze în continuare anul acesta o serie de evenimente publice în care mediul academic, intelectual și publicistic românesc este chemat să discute, să evalueze, să reconsidere, să redefinească și să elaboreze marile teze și teme ale acestei perene dezbateri naționale. În discuție nu vor fi doar tezele și teoriile lui Eugen Lovinescu, ci și întregul set de teorii, perspective și abordări alternative sau complementare despre modernizarea societății românești, teorii care au fost dezvoltate și discutate în sfera culturală, intelectuală și academică românească în ultimii o sută de ani.

Văd consolidat rolul Academiei Române, exprimat simbolic la această Zi de sărbătorire a

Culturii Naționale, în primul rând prin definirea cadrului unui dialog extins cu instituții și membri ai societății românești, prin care împreună să putem aduce o contribuție la această descriere, dar și explicație densă, care să ne ajute, totodată, să ne înțelegem și să ne acceptăm ca societate coezivă, dincolo de diferențele reale dintre noi, dincolo de și în prelungirea controverselor adesea superficiale, uneori atât de zgomotoase și de cacofonice între principalii actori politici și culturali ai acestei țări.

Cultura ne cuprinde pe toți. Cultura ne definește și ne completează identitatea noastră personală și de grup. Cultura este destinul nostru. Cultura este sensul sau noima vieților noastre.

Note

¹ Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures*, Basic Books, New York, 1973.

² Clifford Geertz, „The Impact of the Concept of Culture on the Concept of Man”, în *The Interpretation of Cultures*, Basic Books, New York, 1973, pg. 37-61.

